

Magyar-kínai szótárprojekt

Szakmai jelentés

OTKA azonosító: F63170

Munkaszám: A041/06

Vezető kutató: Dr. Galambos Imre

A projekt témája a magyar-kínai szótár elkészítése volt. Ennek célja részben az 1998-ban a Bartos-Hamar szerzőpáros által kiadott *Kínai-magyar szótár* ellenpárjának megteremtése, másrészt egy Magyarországon eddig még nem létező akadémiai igényű magyar-kínai szótár létrehozása volt. Ezt a célt sikerült is elérni, és két és fél éves munka eredményeképpen elkészültünk a szótárral. A továbbiakban beszámolunk a projekt szakmai részének főbb jellemzőiről.

Mint minden szótárkészítés, mi is nagyban támaszkodtunk elődeink munkájára. Meglévő publikációk terén a már említett Bartos-Huba szótáron kívül természetesen felhasználtunk más szótárakat is, részben a magyar szókincsészlet, illetve annak rétegződésének kialakításához, részben pedig a kínai oldal mellérendeléséhez. Az angol-kínai szótárak mellett (*New English-Chinese Dictionary*, az Oxford University Press által kiadott *Concise English-Chinese Chinese-English Dictionary*) nagy segítségünkre voltak az orosz-kínai munkák is (*Большой русско-китайский словарь*, *Краткий русско-китайский словарь*), mivel ezek sok esetben segítettek kikerülni a magyar-angol, ill. angol-kínai megfeleltetések során fellépő fogalmi „csúszásokat.” Az ilyen jellegű problémák elsősorban az igéknél jelentkeztek, hiszen tudvalévő, hogy a magyar nyelvben igekötővel jelzett jelentésbeli árnyalatokat az angol prepozíciók használatával fejezi ki (pl. *megy / elmegy / bemegy / kimegy -- go / go away / go in / go out*). Ezzel ellenben az orosz a magyarhoz hasonlóan igekötőket használ (*идти / уйти / войти / выйти*), ami egy alapvetően szövegkörnyezetből kiszakított szótári környezetben különösen alkalmassá teszi a magyar igék pontos megfelelőinek kiválasztására.

Felhasználtuk az online elérhető kínai, ill. magyar szótárakat is, ami lényegesen meggyorsított egyes munkafolyamatokat. Ennek ellenére meg kell jegyeznünk, hogy a jelenleg hozzáférhető internetes adatbázisok anyagminősége és nyelvészeti szofisztikáltsága még nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, így ezek anyagát csak részben, és akkor is csak komoly elővigyázatosság mellett tudtuk munkánkba beépíteni. Igazán megbízható forrásként kizárólag nyomtatott szótárt tudtunk felhasználni, bár a projekt folyamán ezekben is számos korábban nem észlelt hibát konstatáltunk.

Sajnos csak a projekt legvégén sikerült hozzájutni a magyar jezsuiták által szerkesztett kiadatlan magyar-kínai szótár másolatához, ami nyilvánvaló hiányosságai ellenére is nagy segítségre lehetett volna munkánk korábbi szakaszában. A végső stádiumban azonban már csak kontrollként tudtuk felhasználni az elkészült anyag ellenőrzésére, de ilyen szempontból is rendkívül hasznosnak bizonyult.

A projekt lezárulásával a szótár közel 12 000 magyar szócikkelyt (main entry) tartalmaz, amelyek közül számosat további alcikkelyre bontottunk, hogy visszaadjuk a szó fogalmi rétegeit és árnyalatait. Ugyanebből a célból a szavakhoz igyekeztünk minél több példát is rendelni, hogy segítsünk a kínai megfelelők kontextusba való beillesztésénél. A kínai nyelv rendkívül gazdag, egy magyar szóra gyakran számos kínai megfelelőt is lehetett volna találni, de a szótár használhatóságát szem előtt tartva igyekeztünk limitálni az egyes magyar szócikkelyekhez rendelt ellenpárok számát. Ellenpéldaként szem előtt tartottuk azokat az -- elsősorban online -- szótárakat, ahol egy magyar szóval szemben néha tucatnyi idegen szó is fel van sorakoztatva, s így a felhasználó nem tudja, hogy melyik szót kell használni egy konkrét esetben. Az ilyen jellegű szótárakat közismerten csak az tudja használni, aki már eleve jól ért az adott nyelven és így könnyen ki tudja választani a lehetőségek sokaságából a keresett szót. Mi megpróbáltunk túllépni ezen a modellen és -- egyben okulva is belőle -- minél kevesebb véletlenszerű választási lehetőség elé állítani felhasználóinkat.

A szótár elsősorban a magyar közönség számára készült, vagyis a kínaiul tanuló vagy a kínai nyelvet munkájuk során használó magyar anyanyelvűek részére. Azt tartottuk szem előtt, hogy a felhasználó a magyar nyelvből kiindulva a lehető legkönnyebben fordíthassa kínaira mondanivalóját. Ennek következtében nem volt célunk a magyar nyelv minél szélesebb körű ismertetése, beleértve a régies kifejezéseket és egyes tájszólásokban használt szavakat, hiszen ezek a magyar anyanyelvű felhasználó számára nem nyújtottak volna lényeges segítséget. Így például nem szerepel a „tengeri” főnév, mivel ennek fogalmi tartalmát a magyar olvasó kétségkívül a „kukorica” szó alatt keresné. Mindemellett igyekeztünk a szerepeltetett szavak gyakran használt szemantikai rétegeinek feltűntetésére. Ennek során elsősorban a magyar és kínai nyelvek közötti különbségek voltak az irányadók, és csak azok a szavak lettek alcikkelyekre bontva, amelyek egyes jelentésköreit a kínai nyelv más és más szavakkal ad vissza.

Különösen nagy gondot fordítottunk arra, hogy a szavak használatát lehetőleg minél több példával illusztráljuk. Eredeti elképzelésünk szerint teljes példamondatokat szerepeltettünk volna, de a munka folyamán hamar kiderült, hogy ezeknél lényegesen praktikusabb és a felhasználó szempontjából értékesebb kontextusbeli kollokációkat gyűjteni. Például a „fájdalmat csillapít” kifejezés már önmagában is kellőképpen szemlélteti a „csillapít” szó használatát, egy egész mondat (pl. „A gyógyszer nem volt képes csillapítani a fájdalmat”) nemcsak nem tartalmaz lényeges plussz információt ebből a szempontból, de még esetleg el is vonja a figyelmet a

lényegi ponttól. Ezért a szótár jelenlegi állapotában csak kis mennyiségű és többnyire nagyon rövid példamondatot tartalmaz, míg a példaként felsorakoztatott kollokációk száma viszonylag nagy. A felhasználó szempontjából tulajdonképpen ezek a szöveggörnyezetet szemléltető példák jelentik a szótár értékét, hiszen az egymástól mind lexikálisan mind nyelvtanilag nagy mértékben különböző magyar és kínai nyelvet lehetetlen megfeleltetni egymásnak egy kétnyelvű szólista segítségével -- legyen az bármennyire részletes is. Vagyis a példák az alcikkelyeken túl illusztrálják a magyar szavak jelentésbeli rétegződését, és -- ami talán még fontosabb -- ezek nyelvi környezetben való alkalmazását.

A szótár szerkesztésének technikai oldalát illetően fontos megemlékezni a munka folyamán felhasznált szoftverről is. Számos kísérletezés után kötöttünk ki a SIL International által kifejlesztett Toolbox nevű szótárkészítő programnál, ami teljes mértékben megfelelt elvárásainknak és szükségleteinknek. Ez a hivatásos nyelvészek és lexikográfusok munkájával létrehozott szoftver messze a legjobb terméknek bizonyult a piacon és amennyiben a jövőben újra szótárszerkesztésbe fognánk, feltétlenül ugyanezt használnánk. A kifinomult lingvisztikai környezet mellett a programcsomag számunkra egyik legértékesebb tulajdonsága, hogy a meglévő anyagot könnyen a jelenleg használt főbb szótárszerkesztői formátumokká alakíthatjuk. A Toolbox a szótár tartalmát egyszerű szövegfájlként tárolja, így tulajdonképpen egy olyan adatbázist készít és tart naprakész állapotban, amelyet később tetszőleges formátumban tudunk megjeleníteni. Ez különösen hasznos lehet egy jövőbeli online szótár elkészítéséhez, hiszen az elkészült anyag már jelenlegi állapotában is számítógépes felhasználásra alkalmas adatbázis formában van.

A szótárprojekt két és fél éve során, ahogy ismereteink és tapasztalatunk az adott területen gyarapodott, számos esetben kellett eltérni eredeti elképzeléseinktől és új irányból közelíteni meg egyes problémákat. Ilyen volt például a már említett példamondatok helyettesítése a sokkal hasznosabb kollokációkkal. De nem vált be az a kezdetben fontosnak tartott koncepció sem, hogy a szótárt egy kínai frekvencialistával kezdjük, ami biztosította volna a kínai nyelvkörnyezetben leggyakrabban használt szavak szerepeltetését. Ez a fajta tudatos odafigyelés a legfontosabb kínai szavak jelenlétére teljesen feleslegessé vált ahogy a magyar szavakhoz, illetve a példaként felsorakoztatott kollokációkhoz mellérendeltük azok kínai megfelelőit. Kiderült, hogy a kiválasztott kínai ellenpárok eleve mindig a lehető leggyakoribbak és legrepresentatívabbak voltak, így nem volt szükség azokat egy külön folyamat részeként mesterségesen is kontrollálni. Sajnos ez csak munka közben vált világossá, amikor a kínai frekvencialistát már elkészítettük és majdnem teljesen feldolgoztuk.

A kezdeti hibák, mellékvágányok és többletmunkák ellenére elmondhatjuk, hogy a projekt végső stádiumára kialakult egy működő szótárszerkesztői gyakorlat, aminek segítségével a jövőben már lényegesen könnyebben -- és főleg gyorsabban -- tudnánk elvégezni hasonló jellegű

munkákat. Nyilvánvaló az is, hogy egy esetleges online alkalmazás során sok hasznos kritikai észrevételt és javaslatot kaphatnánk a felhasználóktól is.

Szakmai szempontból külön meg szeretnénk köszönni azt a segítséget, amit Dr. Kósa Gábortól kaptunk a szótár szerkezetének kialakítása során. Hallgatói alkalmazás keretében nagy segítséget nyújtott a szerkesztésben Kopcsányi Dorka kínai szakos hallgató, aki adminisztratív tevékenysége mellett részt vett az alapszókincs rendszerezésében és a példamondatok, illetve kifejezések gyűjtésében is.